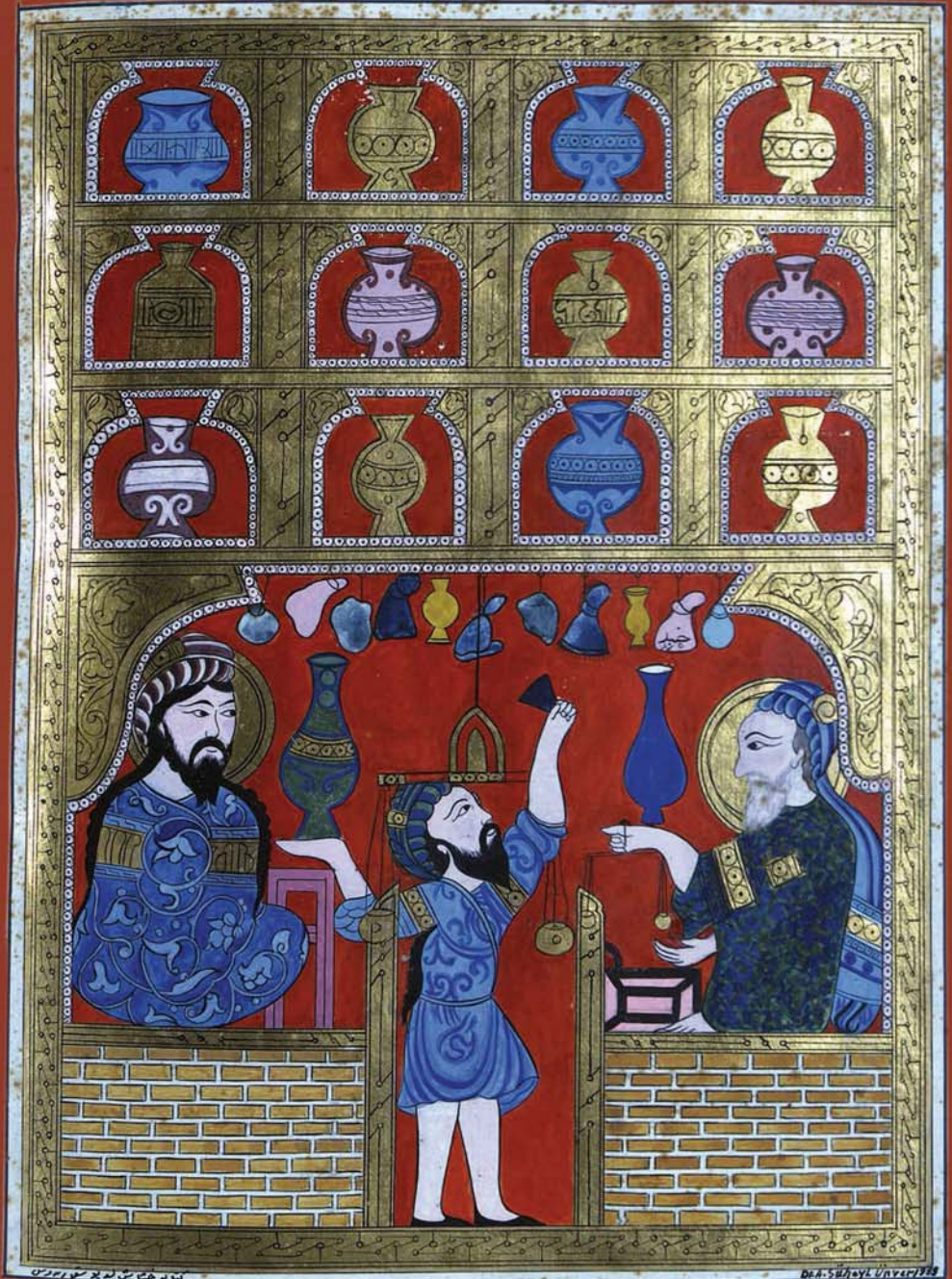

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال سوم، شماره یکم و دوم، بهار - تابستان ۱۳۹۷ | انتشار بهار ۱۳۹۹

سرسختن؛ میراث مکتوب و نقش آن • درباره برخی تعبیرات در دیوان ناصر خسرو / احمد مهدی نمانش • کتاب‌المصادر ابوغلی تیرانی / علی‌ابراهیم صادقی • فرمان جهان‌شاه قراقویونلو در منع عزاداری محرم (بمناسبت ۱۳۸۶ق) / عبداللین شیخ‌المکملی • نمونه کاربرد چاپ سنگی در فرمان‌نویسی / تاب شیرازی • مکر الهی / مصدقین کوشی • تسخانی تازیانیت از ارشاد قلاسی در لندن / ماری پوناشی • دست‌نویس کهن قابوس‌نامه و چاپ حرفی آن / سوسد قلاسی • «بِسْکُو» یا «بِسْکُو»؟ جای نامی در تاریخ سیستان / جواد معتمدی حکم • سیمسار پرتاب‌بده / مریم بیروسی / رباعی خیام در ریاض هندوشاه نخبجویی / سید علی برافلسی • کهن‌ترین نمونه‌های شناخته‌شده از نستعلیق تبریزی تا سال ۸۰۰ق و ارتباط آن با دستگاه آل چالویر در تبریز و بغداد / علی صفوی آق‌نانه • معنوی و ارزشی مقلداتی هفت نسخه‌شاهنامه، مقدم بر نیمه دوم سده هشتم / علی شایبوان • درباره دشوارترین بیت شاهنامه / امیر رفغان • بخش‌هایی از انیس‌الوحده در جنگی متعلق به اوایل سده نهم / علی رحیمی واریانی • اشعار نویافته عبید زاکانی در مجموعه لطایف و سفینه ظرایف / حسن شریفی ضعی • درباره تصحیح جامع‌اللغات نیازی / امین خدیووست • ادبیات فارسی بیرون از ایران (سیف‌آه هند، آملی، آسیای میانه، و در فارسی بیودی) / مصدقین کوشی • القانون فی الطب (کتاب‌الاول فی الامور الکتابیه من علم الطب) / سید نصرالله زاده / نگاهی به تصحیح خلاصه‌الاشعار و زبدة الافکار (بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن) / مرضی موسوی • مدخل حسانه ملی ایران / فاطمه حتمیان • ریشه‌شناسی چه می‌کنند؟ (۴) / سید احمدرضا قلم‌نمائی • آثار راشد محمد افندی / ملاحظاتی در باب نقد کتاب ازل القانون فی الطب / باسختی به نقد دیوان منوچهری / سید شیری

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی
 دوره سوم، سال سوم، شماره یکم و دوم بهار - تابستان ۱۳۹۷ [انتشار: بهار ۱۳۹۹]

صاحب امتیاز:

مرکز پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و ابوریحان، ساختمان فروردین، شماره ۱۱۸۲، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.ir
 gozaresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۲۵۰,۰۰۰ ریال

روی جلد: نگاره آغاز کتاب الحشایش دیوسقوریدس در مجموعه پزشکی ۳۷۰۳، کتابخانه ایاصوفیا، مورخ ۶۲۱ق، به نسخ خوش عبدالله بن الفضل سبط الاعز. در این نگاره یک دکان دارو فروشی دیده می‌شود. بر روی یکی از اشیاء آویخته از بالای دکان، نام «جنید» نوشته شده که به‌ظاهر نام نگارگر این نسخه است.

تصویر خط بسمله

از نسخه کتابخانه John Rylands

فهرست

سرخن

میراث مکتوب و نقش آن..... ۲-۵

جستار

در باره برخی تعبیرات در دیوان ناصر خسرو / احمد مهدوی دامغانی..... ۶-۷

کتاب‌المصادر ابوعلی تیزانی / علی‌اشرف صادقی..... ۸

فرمان جهان‌شاه قراقویونلو در منع عزاداری محرم (به تاریخ ۸۶۵ق) / عمادالدین شیخ‌الحکامی..... ۹-۱۲

نمونه کاربرد چاپ سنگی در فرمان‌نویسی / نایب شیرازی..... ۱۳-۱۵

مکر الهی / مجدالدین کیوانی..... ۱۶-۲۷

نسخه‌ای تازه یافت از ارشاد قلانسی در لندن / عارف نوشاهی..... ۲۸-۳۱

دست‌نویس کهن قابوس‌نامه و چاپ حروفی آن / مسعود قاسمی..... ۳۲-۴۶

«بسکو» یا «بسکر»؟ جای‌نامی در تاریخ سیستان / جواد محمّدی خمک..... ۴۷-۴۹

سپه‌سار برن‌تابد پیه / مریم میرشمسی..... ۵۰-۵۲

رباعی خیتام در بیاض هندوشاه نخجوانی / سیدعلی میرافضلی..... ۵۳-۵۴

کهن‌ترین نمونه‌های شناخته‌شده از نستعلیق تبریزی تا سال ۸۰۰ق و ارتباط آن بادستگاه آل‌جلایر در

تبریز و بغداد / علی صفری آق‌قلعه..... ۵۵-۸۵

معرفی و ارزیابی مقدّماتی هفت نسخه شاهنامه مقدّم بر نیمه دوم سده هشتم / علی شاپوران..... ۸۶-۱۰۰

در باره دشوارترین بیت شاهنامه / امیر ارغوان..... ۱۰۱-۱۱۲

بخش‌هایی از انیس‌الوحده در جنگی متعلّق به اوایل سده نهم / علی رحیمی واریانی..... ۱۱۳-۱۱۵

اشعار نویافته عبید زاکانی در مجموعه لطایف و سفینه ظرایف / محسن شریفی صحنی..... ۱۱۶-۱۲۰

نقد و بررسی

در باره تصحیح جامع اللغات نیازی / امین حق پرست..... ۱۲۱-۱۲۵

ادبیات فارسی بیرون از ایران (شبه‌فازة هند، آناتولی، آسیای میانه، و در فارسی یهودی) / مجدالدین کیوانی..... ۱۲۶-۱۳۷

القانون فی الطب (الكتاب الأول، فی الأمور الكلية من علم الطب) / سعید فتحعلی‌زاده..... ۱۳۸-۱۵۴

نگاهی به تصحیح خلاصه‌الاشعار و زبدة الافکار (بخش تبریز و آذربایجان و نواحی آن) / مرتضی موسوی..... ۱۵۵-۱۶۳

مدخل حماسه ملی ایران / فاطمه حمصیان..... ۱۶۴-۱۶۷

پژوهش‌های دبستان

ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۴) / سیداحمدرضا قائم‌مقامی..... ۱۶۸-۱۷۴

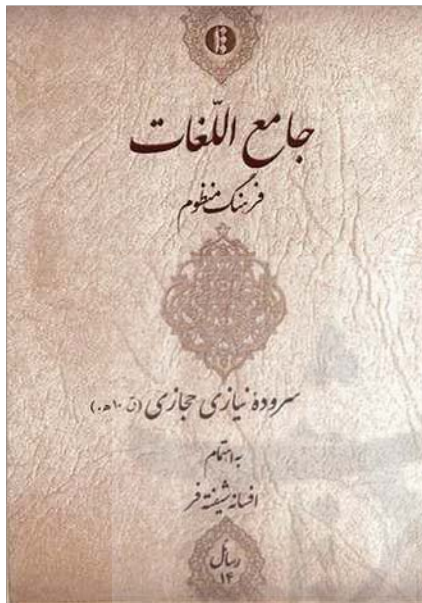
ایران در متون و منابع عثمانی

آثار راشد محمّد افندی / نصرالله صالحی..... ۱۷۵-۱۷۷

دوره نوسازی پشین

ملاحظات در باب نقد کتاب اول القانون فی الطب / نجفقلی حبیبی..... ۱۷۸-۱۹۰

پاسخی به نقد دیوان منوچهری / سعید شیری..... ۱۹۱-۱۹۹

درباره تصحیح جامع اللغات نیازی

امین حق پرست

aminhnima@gmail.com

مصحح محترم مدخل‌ها را در متن اشعار متمایز (بولد) کرده و با استفاده از علائم نگارشی به راحت خواننده شدن متن کمک شایانی نموده است.^۱

در این نوشته درباره اطلاعاتی که در مقدمه آمده و بعضی عبارات متن کتاب توضیحاتی داده می‌شود:

۱. در مقدمه درباره نام شاعر، از هر دو نام حجازی و بخاری سخن گفته شده است. خوب بود از دو تألیف دیگر نیازی نیز استفاده می‌شد. در آنجا شاعر هر دو نسبت را برای خود می‌آورد و مشخص می‌شود که از قدیم نیز به هر دو نام اشتهار داشته است:

۱. نگارنده، پیش از چاپ کتاب و بدون اطلاع از کار مصحح، متن جامع اللغات را در قالب پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر جلیل تجلیل و مشاوره دکتر علی‌اشرف صادقی، تصحیح کرده است.

جامع اللغات (فرهنگ منظوم). سروده نیازی حجازی. به اهتمام افسانه شیفته‌فر. تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۹۰ ش.

جامع اللغات فرهنگ لغتی است منظوم، سروده نیازی حجازی/ بخاری از ادیبان و متبّعان قرن دهم هجری، که توسط سرکار خانم افسانه شیفته‌فر تصحیح شده و در ذیل انتشارات میراث مکتوب به سال ۱۳۹۰ انتشار یافته است. مصحح محترم تک‌نسخه نسبتاً پرغلط این کتاب را به‌خوبی ویرایش کرده و موارد لازم را در پاورقی با استفاده از منابع و کتب لغت شرح داده است. در مقدمه نیز اطلاعات سودمندی درباره کتاب و مؤلف آن آورده و نمایه‌های مفیدی به انتهای کتاب افزوده است. از امتیازات این کتاب این است که

خاک‌نشین وادی بی‌اعتباری نیازپرور نشیمن حقیقت به شیوه مجازی نیازی بن سید علی بن سید محمد الحجازی به نسبت حقیقی نیازی حجازی و به نسبت طاری نیازی بخاری. (نیازی، کشف الزموز: ۱)

حقیقت‌مند میدان عشق مجازی نیازی بن سید علی بن سید محمد الحجازی به نسبت حقیقی نیازی حجازی و به نسبت طاری خاکسار بخاری. (همو، جوهر فرد: ۴۱)

۲. در ذکر منابع مورد استفاده نیازی از فرهنگ عربی به فارسی دستورالاحوان نام برده شده است. با مقایسه لغات عربی کتاب با فرهنگ‌های عربی به فارسی مشخص می‌شود که منبع جامع اللغات در واژگان عربی کتاب مهذب الاسماء بوده است. قرینه‌ای وجود دارد که نشان می‌دهد مؤلف جامع اللغات با این فرهنگ مانوس بوده است. نیازی در تألیف دیگر خود، کشف الزموز، در چند مورد از مهذب الاسماء نام می‌برد و از آن استفاده می‌کند. از آن جمله:

بدان که ذوایب جمع ذوابه است به ضمّ اولی و ذوابه گیسو و علاقه و دسته شمشیر، کذا فی مهذب الاسماء. (همو، کشف الزموز: ۲۴)

منابع کار نیازی در سرایش جامع اللغات فرهنگ‌های شرفنامه^۱، صحاح الفرس و مهذب الاسماء بوده است.

۳. در مقدمه همچنین از دو فرهنگ لغت جهانگیری و مجمع الفرس سرروری، که از جامع اللغات استفاده کرده‌اند یاد شده است. به این دو کتاب باید زواید الفوائد سراج الدین علی خان آرزو و فرهنگ نظام را اضافه کرد. خان آرزو در کتاب زواید الفوائد به منابع کار خود اشاره کرده است:

برهان قاطع، فرهنگ رشیدی، نوادر المصادر، فرهنگ توسی،

۱. به غیر از اشاره به شرفنامه در متن جامع اللغات، نیازی در آثار دیگرش نیز به در اختیار داشتن این کتاب اشاره کرده است. در کشف الزموز در دو موضع از آرزوی جامی برای دستیابی به شرفنامه، و اینکه مطلوب او حاصل نشده است، سخن به میان آمده که یک مورد آن خالی از مفاخره نیست: «از خورشید اوج نکته‌ربایی، مولانا جمشید معمای، و محقق عالی اساس، حسن علی خراس، کاتب سماع دارد که در زمان میرزا سلطان حسین بایقرا، انارالله برهانه، هیچ احدی از احاد نتوانست حلّ چار بیت مذکور کرده ناچار همچنان ماند. الحمد لله و المنه که کمینه را هادی به طریق توفیق راه نمود، به مساعدت کتابی که عارف خراسان و کاشف معارف خجسته‌فرجامی، مولانا عبدالرحمن جامی، مشهور است در آفاق که طالب آن بودند و مطلوب روی نمود» (نیازی، کشف الزموز: ۱۸. برای مورد دیگر رک. همان: ۱۱).

فرهنگ منظوم نیازی حجازی و فرهنگ سرروری.^۲

در فرهنگ نظام نیز در ذیل لغات «پنچپخو» و «پخلوچه» به جامع اللغات اشاره شده، که به احتمال زیاد این موارد را از فرهنگ جهانگیری و سرروری گرفته است.

۴. در مقدمه، به نقل از الدرریمه، دیوان شعری به نیازی منتسب شده است. باید به این نکته توجه داشت که در زمان نیازی شاعر دیگری به نام ملا علی نیازی، از شاعران دربار شاه طهماسب، نیز می‌زیسته که نیازی با این شاعر بر سر تخلص بگومگو داشته^۳ و ممکن است دیوان یادشده از شاعر دیگر باشد نه نیازی حجازی/بخاری.^۴

۵. در صفحه یازده از قول محمد دبیرسیاقی آمده است:

نیازی در بین اشعار جامع اللغات نام تعدادی از خوشنویسان را آورده که متأخرترین آن‌ها سلطان‌علی مشهدی (وفات ۹۲۶هـ) و خواجه میرعلی (وفات ۹۵۱هـ) هستند و یکی از مآخذ فرهنگ جهانگیری (۱۰۰۵هـ) و مجمع الفرس (۱۰۰۸هـ) نیز جامع اللغات نیازی بوده است. بنابراین تاریخ تألیف جامع اللغات باید بین سال‌های ۹۵۱ تا ۱۰۰۵ هجری یعنی نیمه دوم قرن دهم باشد.

باید به این نکته اشاره کرد که خوشنویسان یادشده در زمان حیات خود و حدوداً از نیمه‌های عمر و زمان اوج فعالیت هنری، افرادی سرشناس بوده‌اند و ممکن است تألیف جامع اللغات به پیشتر از تاریخ یادشده نیز بازگردد.

۶. در تذکره‌ها و کتب تاریخی از قبیل طبقات اکبری، مذکر احباب، هفت اقلیم، منتخب التواریخ، منتخب اللطایف، عرفات العاشقین، نگارستان سخن، مجمع الشعرا و سفینه خوشگو از نیازی نام برده شده^۵ و به کمک این منابع می‌توان به

۲. رک. رحیم‌پور، ۱۳۸۵.

۳. «و خدمت استاذی ملاذی عارف حقیقی و مجازی مولانا نیازی استاد فقیر یک مرتبه چند غزل خود را به ملا علی نیازی فرستادند که این غزل‌ها را جواب بگو و الا تخلص را بگذار (ملاً قاطعی، ۱۹۷۹: ۱۲۱).

۴. در سفینه خوشگو به دیوان داشتن نیازی اشاره شده است: «شاعر ایهام‌بند خوب‌گوی صاحب‌تلاش است، دیوانش معروف از آنجاست» (بندار بن داس، سفینه خوشگو: ذیل حرف ن). نیز در میان نسخ موزه ملی پاکستان، دیوانی با عنوان «دیوان نیازی» معرفی شده است (رک. نوشاهی، ۱۳۶۲: ۵۳۴).

۵. برای همه عناوین نیازی رک. نفیسی، ۱۳۴۴: ۱/ ۶۳۶ که در آنجا عناوین سمرقندی، بلخی و بخاری از هم تفکیک شده‌اند. منابع مختلفی که از نیازی

←

۱۲. ص ۷: در مصراع «اسپریم نیز قید او ریحان»، «اسپریم» باید به «سپریم» تصحیح شود، چرا که در نسخه چنین است.
۱۳. ص ۹، سطر ۱: باید توضیح داده شود که کلمه «قولی» در نسخه «قبلی» است.
۱۴. در سطر دهم همین صفحه «نگونساری» ضبط شده، در حالی که در نسخه «نگوساری» است و «نگوسار» لغتی است در «نگونسار».
۱۵. ص ۱۲: در مصراع «سنگل به فتح گاف که آن فارسی بود»، «گاف» باید به «کاف» تصحیح شود. کاف فارسی یعنی گاف.
۱۶. ص ۱۳، خط ۲: «منگل» در اصل نسخه به صورت «من کل» و در شرفنامه «منکل» است.
۱۷. ص ۱۶: در مصراع «قیامت بود رستخیز تنان» عبارت نسخه یعنی «رستخیز بتا» صحیح است. «رستخیز به تا» یعنی «رستاخیز».
۱۸. ص ۱۷، خط ۱۶: به نظر می رسد همان «فتاده قید آن را» که در نسخه آمده صحیح باشد، چرا که در انتهای همین قطعه این عبارت تکرار شده است: «دگر چهار که قیدش فتاده است ارکان».
۱۹. ص ۱۹، خط ۱۸: باید توضیح داده می شد که در نسخه «شحکاشه» است.
۲۰. ص ۲۳، خط ۱۵: اگرچه «دندان آفرین» تصحیف «دندان آفریز» است، به خاطر وزن شعر باید همان صورت دندان آفرین در متن حفظ می شد، به ویژه که در شرفنامه که از منابع جامع اللغات است نیز صورت «دندان آفرین» آمده است.
۲۱. ص ۲۵، خط ۴: خوب بود برای عبارت «جعد قلم» از برهان قاطع ذیل «قلم جعد کردن» توضیح داده می شد که کنایه از کتابت کردن است.
۲۲. ص ۳۰، خط ۱۰: باید واو ربط افزوده مصحح را حذف کرد و کلمه «کتان» را در آخر مصراع به تشدید (کتان) خواند.
۲۳. ص ۳۳، خط ۱۱: «فرگوشه» را به «برگوشه» نیز می توان تصحیح کرد.

- شرح احوال و نام و نسب، مذهب،^۱ منتخبی از اشعار، مقام علمی، مشاجره ها و شخصیت ستیزه جوی نیازی دست یافت.^۲
۷. ص ۱، بند ۲: «که شعرا» صحیح است و نه «که شعرا».
- این عبارت در جواب عبارت «همی گوید نیازی حجازی» است، یعنی: «همی گوید نیازی حجازی... که شعرا و فضلا را در گفتن...».
۸. ص ۱، خط ۸: «منظومه» باید به «منظومه ای» صحیح شود.
۹. ص ۲، خط ۹: «بستند» باید به «بربستند» تصحیح شود، چرا که در نسخه چنین است.
۱۰. ص ۲، خط ۱۱: «ضیف» را با توجه به نسخه «صنف» هم می توان خواند.
۱۱. ص ۳، پاورقی ۳: با توجه به نسخه باید به «یکسور» تصحیح شود.

نام برده اند او را با نسبت ها و عناوینی چون «بخاری» (رک. بداونی، ۱۳۷۹: ۲۴۷ و نصرآبادی، ۱۳۷۸: ۷۴۳ و بندارن بن داس، سفینه خوشگو: ذیل حرف ن)، «بلخی» (رک. اوحدی بلبانی، عرفات العاشقین: در ذیل نیازی و رحم علی خان، ۱۳۴۹: ۴۰۱)، «سمرقندی» (رک. نظام الدین احمد، بی تا: ۵۰۷-۵۰۸) و «ولد سید علی قاضی» (رک. نثاری بخاری، ۱۳۷۷: ۲۷۳) یاد کرده اند. از آنجا که توصیفات و اشعاری که در ذیل این عنوان آمده کم و بیش یکسان است، می توان حدس زد که همه این عناوین مربوط به یک تن، یعنی همان نیازی حجازی/ بخاری، باشد. عنوان «بلخی»، اگر تصحیف «بخاری» نباشد، شاید به خاطر اقامتی که نیازی بنا بر هفت اقلیم در بلخ داشته است به او اطلاق شده باشد. همچنین نگارستان سخن که از تذکره های متأخر است نام او را «سید حسن» آورده که در هیچ یک از منابع متقدم نیامده است: «نیازی سید حسن از سادات بلدة طيبة بخارا بود» (نورالحسن خان، ۱۲۹۲: ذیل نیازی).

۱. «و در کابل به علت رفض متهم گشته سر و پا برهنه از راه غیر معهود خود را به قندهار افکنند» (رازی، ۱۳۷۸: ۱۶۱۴).
۲. نیازی شخصیتی منظره جو داشته است. در منتخب التواریخ نیازی «خبیثه و جنگره و ماصدق معنی شاعری» معرفی و داستان مشاجره او با ملا بی کسی غزنوی و میر عبدالحی صدر و نیز خواجه حسین مروی نقل شده است (بداونی، ۱۳۷۹: ۲۴۷). پیشتر به مشاجره او با ملا علی نیازی بر سر تخلص اشاره شد. در تذکره شام غریبان ذیل نام «کلامی چغتا» از بحث و جدال همیشگی او با نیازی سخن رفته است (لجهمی نرائن، ۱۹۷۷: ۲۲۰؛ صدیق حسن خان، ۱۳۸۶: ۶۱۵). از جمله دیگر معارضه های جالب و معارضه با جامی است. در منتخب التواریخ این داستان اینگونه نقل شده است: «و سبب انقطاع وی از ولایت ماوراءالنهر مقطع این غزل شده که: بر فلک نیست شفق باده گلفام من است/ رند دردی کشم و طاس فلک جام من است - تا نیازی شده در ملک سخن خسرو عهد/ نام جامی شده منسوخ کنون نام من است. می گویند که در تته روزی در مجلس این غزل خویش می خواند و دیوان حضرت مولوی حاضر بود، چون حسب حال گشاده اند اول صفحه این مطلع برآمد که: چرخ را جام نگون دان کز می عشرت تهی است/ باده از جام نگون جستن نشان ابلهی است» (بداونی، ۱۳۷۹: ۲۴۷).

۲۴. ص ۳۶، خط آخر: «رسمی» در نسخه «رسم» است.
۲۵. ص ۳۷، پاورقی ۲: خوب بود به جای انیس العشاق به مهذب الاسماء که از منابع مؤلف بوده است ارجاع داده می شد.
۲۶. ص ۳۹: در قطعه آخر یک بیت با توجه به نسخه جا افتاده است. باید پس از بیت دوم این بیت بیاید: «غصن شاخ و قضیب [و] ورد گل است/ باغ و گلزار آمده بستان».
۲۷. ص ۴۳: کلمه «جسم» در مصراع «داود خواسته زن او را و جسم ازو» باید به «جم» تصحیح شود. در نسخه نیز «جم» است به صورت کشیده. منظور از «جم» حضرت سلیمان است و در روایات ایرانی جم/ جمشید با سلیمان هم‌پوشانی دارد. در شرفنامه ذیل «اوریا» آمده است:
- نام مردی که داود علیه السلام او را با لشکر به حربی نامزد فرموده چون به تقدیر الله تعالی آنجا شهادت یافته داود علیه السلام زنش را به حباله خویش آورده سلیمان علیه السلام از آن زن متولد شده.
۲۸. ص ۴۵، خط ۱۷: در نسخه «کلیچه و قیاس» است.
۲۹. ص ۴۷: در مصراع «نیایش دان دعایی نیک اما نیزه...» به نظر می رسد مؤلف جامع اللغات میان لغت «نیایش» و «نیارش» خلط کرده باشد، چرا که ظاهراً «نیایش» به معنی چوب و نیزه نیامده است. البته مصراع نیز ناتمام است. در صحاح الفرس، که از منابع جامع اللغات است، ذیل «نیایش» آمده: «دعایی نیکو و آفرین باشد»، و ذیل «نیارش» آمده است: «چوبی باشد که در زیر دیواری نهند تا نیفتد یا در زیر چوب شکسته از سقف». «نیایش» در شرفنامه نیز اینگونه معنی شده است: «بالکسر زاری کردن».
۳۰. ص ۵۲: مصراع «ولیکن شاش باشد تاشکنت و شهر سبزت کش» می تواند به این صورت تصحیح شود: «ولیکن شاش باشد تاشکنت و سرت شهرکش». «سرت» در المسالک و الممالک (ابن خردادبه، ۱۴۰۸: ۸۰) ذکر شده است.
۳۱. ص ۵۶: مصراع «اختری عیوق و در جنب مجرّه او مکین» را به صورت «اختری عیوق و در جنب مجره از یمین» نیز
- می توان حدس زد، به ویژه که در شرفنامه ذیل «عیوق» آمده است: «ستاره ای است روشن بر کرانه مجرّه به سوی راست».
۳۲. ص ۵۷، خط ۱۰: به نظر می رسد کلمه «مژه» باید در متن حفظ می شد.
۳۳. ص ۵۷، خط ۱۳: کلمه «قوت» که در نسخه آمده صحیح است و مصرع باید اینگونه خوانده شود: «سفر کردن رحیل و قوت اندر حرب آمد بآس». در شرفنامه ذیل «باس» آمده است: «قوت اندر حرب».
۳۴. ص ۵۹، خط ۱۶: «سخته» باید به «نخبه» تصحیح شود. در مهذب الاسماء ذیل «نخبه» آمده است: «گزین چیز».
۳۵. ص ۶۴، خط ۱۳: را می توان اینطور تصحیح کرد: «سپس پس [با] شد و...».
۳۶. ص ۶۷، خط ۱۲: باید چنین باشد: «چو هار رشته لؤلؤ [چه] که بود و چه مه».
۳۷. ص ۷۴، خط ۱۱: کلمه «عطیط» را در نسخه «غطیط» نیز می توان خواند. در لغت نامه «غطیط» غریدن شتر و بانگ کردن معنا شده است.
۳۸. ص ۷۷، خط ۴: باید توضیح داده شود که در نسخه «هلاکی بانگ» آمده است.
۳۹. ص ۸۰، خط ۳: عبارت «خطیئه گنه» را با توجه به نسخه «خطیه گیه» هم می توان خواند. غیاث اللغات ذیل «خطیه» آورده است: «به فتح خا و کسر طا و تشدید بای تحتانی مفتوح، گیاه (از متخَب)».
۴۰. ص ۸۱، خط ۱: مصرع «سهم را تیر و حصه دان و بیم» باید به صورت «سهم را تیر دان و حصه و بیم» تصحیح شود.
۴۱. در همین صفحه، مصرع «صصه بن دهر آمده قبلی» باید به صورت «صهصه بن واهر آمده قولی» تصحیح شود. در لغت نامه «صهصه بن واهر» واضع شطرنج دانسته شده است.
۴۲. در عبارت دعایی پایان کتاب به نظر می رسد واو ربط افزوده مصحح زاید باشد.

- محمد اکبر الدین صدیقی. کراچی: انجمن ترقی اردو.
- ملا قاطعی هروی (۱۹۷۹م). تذکره مجمع الشعراى جهانگیرشاهی. به تصحیح محمد سلیم اختر. کراچی: مؤسسه تحقیقات علوم آسیای میانه و غربی دانشگاه کراچی.
 - نثاری بخاری (۱۳۷۷). مذکر احباب. به تصحیح نجیب مایل هروی. تهران: نشر مرکز.
 - نخجوانی، محمد بن هندوشاه (۱۳۴۱). صحاح الفرس. به اهتمام عبدالعلی طاعتی. تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
 - نصرآبادی، محمد طاهر (۱۳۷۸). تذکره نصرآبادی. به تصحیح محسن ناجی نصرآبادی. تهران: اساطیر.
 - نفیسی، سعید (۱۳۴۴). تاریخ نظم و نثر در ایران. تهران: کتابفروشی فروغی.
 - نوشاهی، عارف (۱۳۶۲). فهرست نسخه‌های خطی موزة ملی پاکستان. لاهور: مطبعة العلمیة.
 - نیازی حجازی. جوهر فرد. نسخه شماره ۳۱۵۸ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
 - نیازی حجازی. کشف الزموز. نسخه شماره ۳۱۵۸ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

منابع

- ابن خردادبه (۱۴۰۸). المسالك و الممالک. به تصحیح محمد مخزوم. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- اوحدی بلیانی، تقی الدین. عرفات العاشقین. نسخه شماره ۵۳۲۴ کتابخانه ملک.
- بداونی، عبدالقادر بن ملوک شاه (۱۳۷۹). منتخب التواریخ. به تصحیح مولوی احمد علی صاحب. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- بندار بن داس. سفینه خوشگو. نسخه شماره ۲۶۵۵ کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.
- تبریزی، محمدحسین بن خلف (۱۳۶۲). برهان قاطع. به اهتمام محمد معین. چاپ پنجم. تهران: امیرکبیر.
- نظام الدین احمد (بی تا). طبقات اکبری. بنگال: بی نا.
- داعی الاسلام، محمد علی (۱۳۶۲). فرهنگ نظام. چاپ دوم. تهران: دانش.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه. چاپ دوم از دوره جدید. تهران: دانشگاه تهران.
- رازی، امین احمد (۱۳۷۸). تذکره هفت اقلیم. تصحیح محمدرضا طاهری. تهران: سروش.
- رامپوری، غیاث الدین (۱۳۷۵). غیاث اللغات. به کوشش منصور ثروت. تهران: امیرکبیر.
- رحم علی خان ایمان (۱۳۴۹). منتخب اللطایف. به اهتمام سید محمدرضا جلالی نایینی و سید امیرحسن عابدی. تهران: چاپ تابان.
- رحیم پور، مهدی (۱۳۸۵). زواید الفوائد. آینه میراث، ش ۳۳-۳۴، تابستان و پاییز: ۲۲۰-۲۳۱.
- الزنجی السجزی، محمود بن عمر (۱۳۶۴). مهذب الاسماء فی مرتب الحروف والاشیاء. به تصحیح محمدحسین مصطفوی. تهران: علمی و فرهنگی.
- نورالحسن خان (۱۲۹۲). نگارستان سخن. کلکته: بی نا.
- شیفته فر، افسانه (۱۳۹۰). جامع اللغات. تهران: میراث مکتوب.
- صدیق حسن خان بهادر، محمد (۱۳۸۶). تذکره شمع انجمن. به تصحیح و تحقیق محمد کاظم کهدویی. یزد: دانشگاه یزد.
- قوام فاروقی، ابراهیم (۱۳۸۵). شرفنامه منبری. به تصحیح حکیمه دبیران. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- لجهمی نرائن شفیق (۱۹۷۷م). شام غریبان. به تصحیح

گزشتہ شمارے